

De mentaliteitswijziging

 Jan Blommaert

 Lid kernredactie

Recent kreeg ik toevallig een tekst te lezen, waarin de auteur kritiek uitoefende op de internationale kapitaalspeculanten. De (duidelijk socialistisch geïnspireerde) kritiek mondde uit in een toch wel merkwaardige oproep: ook hier, in het milieu van mensen als Soros, Goldsmith of Leeson, moest 'een mentaliteitswijziging' komen. Geen revolutie, geen keiharde repressieve ingreep van de overheid tegen het haar neus voorbijzovende kapitaal, maar een mentaliteitswijziging.

Mentaliteitswijziging is een term die steeds weer opduikt wanneer beleidsmakers het hebben over veranderingen die het puur operationele niveau overstijgen. Veranderingen, met andere woorden, die niet door enkele simpele ingrepen kunnen worden gerealiseerd, maar die zich op een ruimer maatschappelijk vlak moeten voltrekken. Wanneer dingen moeten veranderen, maar wanneer hiervoor een simpele wet of decreet ontoereikend is, dan is er een mentaliteitswijziging nodig. De mentaliteiten moeten dus gewijzigd worden in domeinen zoals milieu en consumptiegedrag, racisme, verkeersveiligheid, alternatieve gezinsvormen, medische consumptie, en nu ook kapitaalspeculatie. Een grondige analyse zou ongetwijfeld uitwijzen dat de term steeds weer opduikt op plaatsen waar de overheid haar onmacht of onwil toegeeft om in te grijpen in wat men in het Engels *the fabric of society* noemt. Het gebruik van de term wijst met andere woorden op elementen van de structuur van ons politiek systeem, meer bepaald op de taakverdeling die de overheid ziet tussen haarzelf en andere sociale actoren zoals de media, de privésector, en het 'middenveld'.

Laat ons daar wat dieper op ingaan. Er dui-

ken een heleboel vragen op rond een begrip zoals mentaliteitswijziging. Vooreerst: wat bedoelt men met 'mentaliteit'? Is dat iets anders dan 'ideologie'? Daaraan gekoppeld: hoe moet een mentaliteitswijziging zich voltrekken? Wie organiseert ze (als ze überhaupt te organiseren is)? Wie voert ze uit?

Wat de eerste reeks vragen betreft, het valt op dat mentaliteit zelden geassocieerd wordt met ideologie, ook al gaat het in sommige gevallen overduidelijk om ideologische fenomenen. Zo wordt racisme vaak als een mentaliteit, een persoonlijke opstelling of attitude gezien. Racisme is blijkbaar gewoon één van die dingen die in de hoofden van de mensen zitten, god weet hoe ze er gekomen zijn. Racisten zijn daardoor individuetjes, die elk een individueel probleempje hebben: die rotmentaliteit van hen. Racisme als een kenmerk van een samenlevingsmodel wordt niet aangeraakt, en diepgaande wijzigingen (bijvoorbeeld in het onderwijs) kunnen zo vermeden worden. De overheid moet ook geen leiderschap en sturing bieden inzake racisme. Wat overblijft is een mentaliteitswijziging, iets waarvan men zegt dat het wenselijk is, maar dat per slot van rekening een kwestie is van vrije, autonome beslissingen van elk individu die met een bepaalde mentaliteit opgescheept zit. Door het vermijden van een begrip als 'ideologie', en de vervanging van dat begrip door 'mentaliteit', worden de problematische fenomenen geïndividualiseerd. Ze worden ontdaan van hun sociale en politieke dimensies, en toegeschoven naar het karakter en de geaardheid van de individuele burger.

Zo belanden we bij de tweede reeks vragen. Een mentaliteitswijziging wordt gesuggereerd en gesteund door de overheid, maar de overheid

voert ze niet uit. Allerhande krachten moeten ervoor zorgen dat de mensen, beetje bij beetje, anders gaan denken over bepaalde dingen. Als we het thema verkeersveiligheid nemen, zien we dat die krachten onder andere inhouden: reclamebureaus ('Snel rijden is zo dom als snel vrijen'), de auto-industrie ('standaard airbags in Uw nieuwe Ford'), de openbare omroepen ('Kijk Uit'), de verzekeringsinstellingen (bonus-malus schalen), kleine initiatieven uit het middenveld ('Responsible Young Drivers') en overheden (Wodca-acties). Samen moeten zij ervoor zorgen dat mensen veiliger gaan rijden, minder verkeersongevallen veroorzaken, vriendelijker zijn in het verkeer. De overheid grijpt echter niet in op dat ene cruciale punt: de vrijheid die elke individuele verkeersgebruiker heeft om al deze aanmoedigen in de wind te slaan en eens flink op het gaspedaal te duwen. Evenmin grijpt de overheid in op een andere noodzakelijke voorwaarde: de vrijheid van auto-constructeurs om machines te bouwen die gevoelig onveiliger kunnen zijn dan wat in de diverse campagnes wordt voorgeschreven, om auto's te bouwen die veel en veel sneller kunnen rijden dan 120 kilometer per uur. Ik ben geen utopist, en ben me dus vrij acut bewust van de verschillende factoren die deze onmacht of onwil verklaren. Maar het resultaat is dat men om iets te doen aan de verkeersveiligheid enkel nog beroep kan doen op de goodwill van elk afzonderlijk individu - de achilleshiel van elke samenleving.

Nu terug naar de internationale kapitaal-speculanten. Welk soort mentaliteitswijziging moet men zich voorstellen bij die dames en heren? Ziet iemand Sir James Goldsmith, Edward Soros, of zelfs Nick Leeson tot inkeer komen, spontaan en louter vanuit het besef dat hun activiteiten negatieve gevolgen kunnen hebben voor de samenleving, voor de arbeiders in, zeg maar, België, Nigeria of Sri Lanka? Wie gaat hen zulk een bekering aanpraten? Wat is de waarde van een oproep tot mentaliteitswijziging, wanneer men terzelfdertijd geen enkel machtsmiddel heeft om een bepaalde 'mentaliteit' te bestrijden en een andere door te drukken?

Het punt is echter dat politici dit soort oproepen haast dagelijks formuleren, alsof het echte

politieke stellingnamen en beslissingen betrof. Het repertoire van politici, inclusief Vlaamse socialisten, is 'versoft', het is een repertoire geworden dat maatschappelijke fenomenen bij uitstek lokaliseert bij het denkende en handelende individu, en op die manier uitdrukking geeft aan een beeld van het politieke systeem. In dat politieke systeem is de burger baas, hij of zij maakt de structuren, de maatschappelijke verhoudingen, *in zijn/haar hoofd*. En de politicus adviseert, suggereert, corrigeert, wijst voorzichtig de mogelijkheden aan, en verzucht hier en daar dat een mentaliteitswijziging een bepaalde politiek zou vergemakkelijken. De idee van de minimale staat is in het sociaal-democratische denkkader binnengeslopen en heeft er zich comfortabel genesteld. Eén van de ingrediënten van deze idee is het beeld van de a-ideologische staat, de staat die geen denkbeelden meer oplegt aan haar burgers, die geen waarden en standpunten meer dogmatiseert, maar integendeel een groot ontzag heeft voor de autonomie van de attitudes, gedachten en mentaliteiten van de onderdanen. Het scheppen en stroomlijnen van de inhoud van de herenpan van de burger laat men vanaf nu over aan de Goldsmiths, de Soros sen en de Leesons van deze wereld.

Tot slot het stokpaardje. In het vooruitzicht van de ideologische vernieuwing van de Vlaamse socialisten lijkt er alweer nieuw werk aan de winkel. Weet men nog wel wat er moet vernieuwd worden? Wat bedoelt men met de 'ideologie'? En zal die ideologische vernieuwing van de *partij* meteen ook een 'mentaliteitswijziging' van de *leden* inhouden? Simpel gesteld: ik zie op dit moment zo'n verwarring groeien inzake ideologie, mentaliteit en al die andere begrippen die moeten slaan op de politieke en maatschappelijke denkbeelden van de mensen, dat ik het gevoel heb dat er eerst een rondje semantiek zal moeten gehouden worden, vooraleer men tot ideologische vernieuwing kan komen. Het *model* van het vernieuwingsproces, en dus het communicatieproces tussen partij en basis, moet verduidelijkt worden. Anders lopen we immers het risico dat we een mentaliteitswijziging aanzien voor een ideologische vernieuwing, of - erger nog - omgekeerd.